

Pro stále více se projevující výrazný zájem československých sociologů o otázky sociálního řízení, sociálního plánování a sociálního prognózování je jisté přínosem každá publikace, která se obsahově dotýká těchto problémů a která tudíž může přispět k zpevnění prvních nesmělých krůčků v této oblasti. Zvláště podnětné pro naši sociologii jsou přirozené práce vydávané v poslední době v Sovětském svazu. Jejich prvořadý význam mimo jiné souvisí i s tím faktem, že v SSSR jako v prvním socialistickém státě na světě se otázkami sociálního řízení, plánování a prognózování zabývají nejdéle a již v uplynulém vývoji se mnohá teoretická řešení uvedených problémů úspěšně prosadila i do praxe.

To platí v ještě větší míře o celých edičních řadách, které jsou v SSSR na tato témata vydávány. Jednou z edičních řad, která se systematicky věnuje problémům sociálního řízení, sociálního plánování a prognózování a o které dosud nebylo na stránkách Sociologického časopisu referováno, je *Vědecké řízení společnosti*. Jednotlivé sešity vycházejí pravidelně každoročně od roku 1967 v rozsahu zhruba 350 stran. Vydavatelem je katedra vědeckého komunismu Akademie společenských věd při ÚV KSSS v Moskvě.

Na základě prvních pěti sešitů lze již učinit některé závěry, pokud jde o koncepci edice:

1. Přes obsahovou odlišnost jednotlivých příspěvků, tak typickou pro práce sborníkového typu, lze základní témata charakterizovat zhruba takto:

- a) úloha marxisticko-leninské strany při řízení socialistické společnosti (otázky demokratického centralismu, vědecký charakter práce KSSS apod.);
- b) sociologické stránky řízení společnosti;
- c) otázky řízení a organizace vědy v období vědeckotechnické revoluce;
- d) řízení výrobních kolektivů;
- e) kybernetické metody ve vědeckém řízení společnosti;
- f) otázky sociálního plánování a prognózování;
- g) kritika buržoazních přístupů k otázkám řízení.

2. Tyto tematické okruhy jsou zpracovány autory z různých vědních disciplín (vědeckého komunismu, historického materialismu, sociologie, psychologie, kybernetiky, ekonomie atd.), vždy však důsledně z pozice marxismu-leninismu.

3. Okruh autorů tvoří nejen pracovníci z řad významných vědeckých pracovišť celého Sovětského svazu, ale i odborníci z ostatních socialistických zemí (ČSSR, NDR, Bulharsko, Polsko).

4. Ve všech číslech se výrazně projevuje vliv osobnosti profesora V. G. Afanasjeva, který má nad celou ediční řadou *Vědeckého řízení společnosti* redakční dohled.

* * *

V posledním, šestém sešitu je zachována uvedená tematická orientace. Kvalitativně novou skutečností je užití a rozvíjení pro tyto problémy zvláště podnětných myšlenek z jednání a závěrů XXIV. sjezdu KSSS. Autorem úvodní stati XXIV. sjezd KSSS o otázkách řízení je právě V. G. Afanasjev, který si všímá především těch sjezdových vystoupení, v nichž se hovořilo o otázkách řízení — „lze bez jakéhokoli zveličování říci, že ještě nikdy v historii naší země, naší strany se nestavěly otázky řízení (a především řízení výroby) tak důkladně a široce jako právě na XXIV. sjezdu strany“. Autor uvádí, že na sjezdu byla věnována zvláštní pozornost především zlepšení teorie a praxe plánování (se zdůrazněním komplexního přístupu k plánování) a otázkám plánování vědeckotechnického pokroku. V rezoluci XXIV. sjezdu KSSS se mimo jiné hovoří i o nutnosti zvýšit využitelnost organizační a výpočetní techniky, automatizovaných systémů a vědeckých metod řízení a plánování. Podle názoru autora jsou v současných podmínkách úkoly řízení složitější také díky výraznému vzrůstu objemu informačních toků.

Pokud jde o řízení společnosti, V. G. Afanasjev poznamenává, že „otázky řízení výroby se na sjezdu probíraly v nerozlučně jednotě s otázkami řízení rozvoje sociálních vztahů a duchovního života sovětské společnosti“. Řízení společnosti je komplexní problém vyžadující komplexní, systémový přístup a tento přístup je podle Afanasjeva charakteristický pro závěry XXIV. sjezdu KSSS. „Oddělit ekonomické a sociální řízení není prakticky možné, protože ekonomické a sociální vztahy jsou nerozlučně spjaty v samé společnosti a protože řídicí orgány a organizace mají co činit především s lidmi a jejich vztahy“ (s. 13).

Bulharský příspěvek od R. Kararusinova, nazvaný *Stranické vedení ideologických procesů v socialistické společnosti*, je věnován nejen rozboru a hodnocení ideologie jako společenského jevu, srovnání buržoazní ideologie s ideologií socialistickou, úvahám o úloze komunistické strany jakožto tvůrce a šířitele socialistické ideologie, ale přináší také důležitou informaci o konkrétní ideologické práci ústředního výboru a celé Bulharské komunistické strany.

Příspěvek *Vědeckotechnická revoluce a princip demokratického centralismu v řízení socialistické výroby* je od československého autora M. J. Červeňáka. Je v něm rozvedena úvaha, že další rozvoj demokracie v řízení by v žádném případě neměl znamenat odstranění centralismu. V podmínkách vědeckotechnické revoluce je nezbytně nutné využít všech možností dlouhodobého plánování a prognózování komplexního (a ne tedy pouze ekonomického) rozvoje země.

Stat J. V. Kolesnikova *O společenských funkcích vedoucího socialistického výrobního kolektivu* pojednává o vzájemných vztazích socialistického výrobního způsobu a sociálního plánování a řízení výrobního kolektivu a zdůrazňuje význam závěrů a směrnic XXIV. sjezdu pro další rozvoj sociálního plánování

v Sovětském svazu. Větší část článku je pak věnována zhodnocení významu role vedoucího výrobního kolektivu při sociálním plánování, neboť „uskutečnění plánu sociálního rozvoje výrobního kolektivu je současně uskutečněním sociálních funkcí jeho vedoucího“ (s. 99).

Regulování vztahů uvnitř kolektivu — aktuální problém řízení společenských procesů (Ž. T. Toščenko) je informací o sociologickém výzkumu provedeném sociologickou laboratoří Krasnojarské státní university. Předmětem výzkumu byla role vzájemných vztahů v pracovním kolektivu, jejich vliv na výrobní ukazatele a možnosti regulace těchto vztahů.

Autoři N. I. Alexejev a I. A. Rjažskich se v příspěvku *Kolektiv jako nejvyšší orgán* věnují otázkám účasti pracujících na řízení v podmínkách nové hospodářské reformy v Sovětském svazu. Hospodářská reforma má podle nich pro tyto otázky dvojitý význam:

1. Vytváří dokonalejší mechanismy materiální zainteresovanosti pracujících, což se pochopitelně odráží v rostoucí aktivitě pracujících při řešení závažných výrobních otázek.

2. Možnost podnikového kolektivu v mnohém určovat svoji hospodářskou politiku mimo jiné ovlivňuje i účast pracujících na řízení výroby.

Ve stati *Koncentrace výroby a sdružení* vychází V. A. Boldyrev z rezoluce XXIV. sjezdu KSSS, zejména z pasáží poukazujících na potřebu další koncentrace výroby cestou vytváření výrobních a vědeckovyrobních sdružení a kombinátů, které by se perspektivně měly stát základním chozrasčotním článkem společenské výroby.

V. I. Boldin v článku *Průmysl a zemědělství: zkušenost integrace* se vrací k problému úlohy sdružení a kombinátů v období vědeckotechnické revoluce — tentokrát však v oblasti vztahů zemědělského a průmyslových výrobních podniků.

Polský příspěvek *Leninova kritika anarcho-syndikalistické koncepce řízení socialistické společnosti* je od J. Kameněckého, který ukazuje na inspirující a aktuální význam Leninových myšlenek z dvacátých let o vztahu „revoluční strany proletariátu“ a odborů.

Ve stati *Kybernetika a řízení společnosti* vychází autorka E. P. Sedovová opět z rezoluce XXIV. sjezdu KSSS, kde se mimo jiné věnuje velká pozornost otázkám řízení národního hospodářství, a to na stupni odpovídajícím potřebám vědeckotechnické revoluce. Využití vědeckých metod v řízení v neposlední řadě předpokládá i využití poznatků kybernetiky. Jde především o to zjistit, jakým způsobem by kybernetika jako věda o obecných zákonech a principech řízení dynamických systémů mohla být efektivně využita v řízení společenského života. Kybernetika svým důrazem na význam informace vytváří obecné schéma řízení, které se prohlubuje, konkretizuje a naplňuje kvalitativním obsahem v teorii sociálního řízení. Autorka v této souvislosti poukazuje na to, že „v sociálním řízení použítá sociální informace může být z hlediska kvalitativního

(obsahového) interpretována pouze metodami marxistické sociologie“ (s. 225). V současné době je jedním z významných úkolů vědy provést skutečnou syntézu sociologických a kybernetických poznatků v ucelenou teorii řízení společnosti. Dosavadní pokusy o řešení tohoto problému hodnotí E. P. Sedovová kriticky — ať už jde o mechanické převzetí kybernetických termínů do teorie sociálního řízení, či o nediferenciaci užití metody analogie mezi řízením společenského života a mechanismy řízení v technických a biologických systémech. Autorka dále úspěšně analyzuje tři základní kategorie kybernetiky — informaci, zpětnou vazbu, cíl — a to se zřetel na specifiku sociálního řízení.

V příspěvku V. G. Afanasjeva a V. S. Česnokova *Systémy cílového plánování — nástroj efektivního řízení vědeckého výzkumu* jsou probírány v současnosti zvláště aktuální otázky plánování, organizování a řízení složitých a komplexních programů prací, na nichž se podílí velké kolektivy vědců a odborníků a na něž jsou vynakládány velké materiální a finanční prostředky. Řešení tohoto kruhu otázek zajišťují systémy cílového plánování *Sputník* a *Skalár*. Jedná se o strojové informační systémy pro řízení komplexních vědeckých programů. Efektivnost použití systémů *Sputník* a *Skalár* vzrůstá s úrovní řešených problémů: čím složitější je problém, tím je nasazení systémů efektivnější. Autoři uvádějí podrobný popis obou systémů, doložený mnoha nákresy a obrázky.

Článek V. M. Grigorova *Úloha odborníků při vypracování řídicích rozhodnutí* je zaměřen na otázku vypracování a přijetí rozhodnutí jako jednu ze základních funkcí řízení socialistického společenského systému. Tento proces však v sobě zahrnuje řadu kroků — např. vymezení cíle, sběr, zpracování a analýzu informací atd. Pro samotné přijetí efektivního rozhodnutí je nezbytné: a) optimální množství informace, b) informace v uspořádané formě a následnosti, c) informace vyhovující jistým kvalitativním ukazatelům obsahu, stupně abstraktnosti atd. Na pomoc řízení sociálního objektu jsou vytvářeny automatizované systémy řízení, automatizované informační systémy, automatizované systémy kontroly a automatizované výpočetní systémy, které jsou souhrnem organizačních, ekonomických a matematických metod, prostředků organizační a výpočetní techniky. Je však třeba současně využívat vědomostí, intuice a zkušeností kvalifikovaných specialistů.

Specifickým otázkám vědeckotechnické revoluce je věnována stať J. M. Šejnina *Člověk a organizace ve vědě a technice*. Jde v ní o srovnání úlohy a řízení vědy a techniky ve Spojených státech na jedné straně a v Sovětském svazu a ostatních socialistických zemích na straně druhé. Autor si všímá otázek konformismu vědeckých pracovníků ve vztahu k organizacím, pro něž pracují, jakožto významného protikladu na cestě k syntéze vědy a organizace.

K podobným otázkám vědy o vědě se obrací i V. A. Kuzin ve své podrobné a zajímavé informaci o organizaci a řízení vědy

ve Spojených státech, nazvané *K otázce vytváření orgánů státního řízení vědy v USA*.

* * *

Nesporně výrazným rysem posledního sešitu řady *Vědecké řízení společnosti* je způsob, jakým dokázali autoři jednotlivých příspěvků propracovat a ve svých tématech aplikovat myšlenky z diskusí, závěrů a rezoluce XXIV. sjezdu KSSS. Již na první pohled je patrné, že velká většina statí v té či oné formě ze sjezdových materiálů vychází. Je však přínosem autorů, že se nespokojili jen s rozpracováním těchto závěrů v obecnější rovině, ale že mimo to dokázali — např. v příspěvcích o řízení výrobních kolektivů a o koncentraci a integraci — volit přístup úžeji zaměřený a konkrétnější.

O všech šesti vydaných číslech řady *Vědecké řízení společnosti* můžeme říci, že svým širokým tematickým záběrem a využíváním pohledů různých společenských disciplín na otázky sociálního řízení, sociálního plánování a sociálního prognózování jsou pro čtenáře inspirující a poučné. V žádném případě by neměly ujít pozornosti těch sociologů, jejichž zájem o tyto problémy a jejich řešení je opravdový.

Miroslav Foret

G. M. Andrejeva (ed.): Lekcijskij po metodike konkretnykh socialnykh issledovanij

(Přednášky z metodiky konkrétních sociálních výzkumů)

Moskva, nakl. Moskevské státní university 1972

Kolem některých problémů konkrétního sociologického výzkumu chodíme nejednou jako kolem horké kaše: tu a tam nejsme s to vzít na vědomí některé spontánně vzniklé „pravidelnosti“ empirických šetření (například fakt realizace konkrétního výzkumu při absenci souboru teoreticky fundovaných hypotéz), jindy spíše proklamujeme než realizujeme požadavek sepětí teorie a empirických dat, protože prostě chybí řada nezbytných mezistupňů, zprostředkujících článků mezi „syrovou“ empirií a „vysokou“ teorií. Vzhledem nenáročná knížečka s naprosto neambi-ciózním titulem *Přednášky z metodiky konkrétních sociologických výzkumů* odpovídá na řadu právě našich aktuálních otázek věcně, poučeně a neobyčejně důrazně. Obecně bych ji charakterizoval — přes její záměrně učebnicový charakter — snad jako jeden z prvních marxistických pokusů realisticky zobecnit a na vysoké metodologické úrovni zhodnotit dosavadní zkušenosti z dnes již téměř nepřehledné řady konkrétních výzkumů provedených v SSSR. Zdůrazňuji ne náhodou, že jde o realistické zobecnění, protože autoři nikde nic neproklamují, žádný z reálných problémů, které vznikají v procesu empirických šetření, neobchází verbálními klíši, prostě a věcně upozorňují na mnohá úskalí empirického výzkumu, jichž si výzkumník musí být vědom, i když momentálně neznáme žádný způsob, jak se jim vyhnout.

Autorský kolektiv vedený profesorkou Galinou Michajlovnou Andrejevovou, u nás ostatně dobře známou, předkládá čtenáři soubor přednášek, jež vyslechli posluchači filosofické, psychologické a žurnalistické fakulty Moskevské státní university. Sám výčet fakult, kde věnují pozornost hluboké informovanosti o sociologické metodologii, je ostatně i pro nás v mnoha ohledech instruktivní. Kniha je rozdělena do pěti částí, jež jsou tematicky limitovány tím, že problematika je soustředěna kolem zpracování programu konkrétního výzkumu a sběru primární sociologické informace, přičemž problémy „měření sociálních charakteristik“ a způsoby zpracování a analýzy sociologických dat mají být předmětem další připravované práce. První oddíl (G. M. Andrejevová) je věnován programu *konkrétního výzkumu*, druhý *pozorování jako metodě konkrétního výzkumu* (L. A. Petrovská), třetí *studiu dokumentů* (G. M. Andrejevová), čtvrtý *dotazníku* (V. I. Dobrenkov) a konečně závěrečný (A. P. Kuprijanov) *experimentální metodě*.

Z obecně metodologického hlediska je nepochybně nejzajímavější úvodní část, která kromě pedagogicky a didakticky nezbytné rekapitulace věcí vcelku známých otevírá řadu diskusních problémů, jež dokonce — i za cenu jistých zjednodušení — ostře vyhrocuje a na něž tedy chceme především upozornit. Výstavba programu konkrétního výzkumu není podle autorky prostá rutinní záležitost, byť by šlo o výzkum sebeaplikovanější, ale je prací především teoretickou. Ani sovětská sociologové se totiž nevyhnuli problémům, jež jsou s rutinizací empirických výzkumů spjaty, a autorka dokonce poukazuje na to, že obháji krajně či alespoň jednostranně rutinních přístupů vypracovali dokonce jejich jakési ex post odůvodnění (například Šljapentoch v jinak pozoruhodné práci *Sociologie pro všechny* říká, že příliš pečlivá a příliš skrupulózní práce na programu šetření je zbytečná, protože „mnohé se objasní, vyvějí a doplní prostě během výzkumu samého“). Andrejevová, ale podobně i Zdravomyslov, Jadov, Grušin a další pokládají naopak vypracování programu za akt klíčový, který zásadně podmiňuje úspěch celého šetření. Zpracování programu výzkumu se autorce rozpadá na dvě relativně samostatné etapy — na etapu metodologickou a procedurální. Už samo terminologické rozlišení je zajímavé a pro nás poněkud neobvyklé. Metodologická část se skládá z: 1. vymezení problému, 2. charakteristiky úkolů výzkumu, 3. zpřesnění pojmů, 4. předběžného popisu objektu, 5. formulace hypotéz. Procedurální část pak zahrnuje: 1. sestavení základního plánu výzkumu, 2. popis metod a technik sběru dat, 3. popis způsobu analýzy dat v závislosti na povaze hypotéz.

Všimněme si podrobněji některých zajímavých problémů, které autorka otevírá. Především uvádí, že empirický výzkum má smysl tehdy a jen tehdy, jestliže objektivně existuje problémová situace, pro niž je obvykle charakteristický rozpor v tom smyslu, že víme o tom, že lidé mají potřebu určitých